

years from UNESCO and other international financial sources which were involved in the realization of programmes, Ukraine got direct subsidy sum nearly 4 million US dollars.

Considering multifaceted cultural and natural resources of Ukraine, there had been provided an active job as for increasing of presented of outstanding works in the List of World Heritage. There had been put onto the List of World Heritage from Ukraine 7 objects for today. Certainly, such modest representation of national historical and cultural acquisition of Ukraine in the List of World Heritage doesn't reflect the contribution of Ukrainian people in the world culture. It is stressed that Ukraine has to work more active and persistently onto the expansion of this list.

Key words: UNESCO, world cultural heritage, Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, World Heritage Committee, World Heritage List, Tentative List.

УДК 784(477)

Ю. В. Маслова

ЕВОЛЮЦІЯ ВОКАЛЬНИХ ШКІЛ УКРАЇНИ

В статті прослідковуються взаємозв'язки тенези та еволюції вокальних шкіл України. Надаються дефініції понять «вокальна культура», «вокальна школа», «вокальні школи». Характеристика культурно-генетичних ознак інституалізації української вокальної школи як пісенно-фольклорної спадщини, сакрально спрямованого вокального простору музикування, контексту оперних, салонних, ансамблевих форм вокалу.

Визначається, принципи формування вокальних шкіл України на підставах культурно-генетичного та дидактичних принципів наслідування вокальної традиції. Єднання множинності та монізму модальностей вокальної культури України створює той образ вокальної культури, який можна позначити як поліфонічний.

Ключові слова: тенеза, еволюція, вокальна школа, вокальна культура, вокальна модальність.

Українська вокальна школа – це культурна реальність, яка існує з тих часів, як існує Україна. Проте принципи інституалізації і здійснення можливостей успадкування навчання, дидактики, всього того, що зветься «школа», змінювалося на протязі еволюції вокальної школи. Адже культурно-історична цілісність вокальної школи не існує як самодостатній комплекс культури. Так, можна констатувати певне розмаїття шкіл, які за своєю формою та жанровими і стильовими ознаками розподіляються на школи академічного співу, школи, пов'язані з народним, фольклорним виконавством, школи салонного, «домашнього» співу, школи камерних гуртків, що тяжіють до тої чи іншої персоналії, хорові школи, хорові самодіяльні, аматорські школи.

Мета статті – визначити принципи формування вокальних шкіл України на підставах культурно-генетичного та дидактичних принципів наслідування вокальної традиції.

Завдання статті: реконструювати принципи генези та еволюції вокальних шкіл в музичній культурі України; надати характеристику культурно-генетичних ознак інституалізації української вокальної школи як пісенно-фольклорної спадщини, сакрально спрямованого вокального простору музикування, контексту оперних, салонних, ансамблевих форм вокалу; охарактеризувати культурно-регіональні

детермінанти інституалізації вокальних шкіл України кобзарського співу, що набуває особливих ознак у київській, харківській, полтавській губерніях; надати характеристику шкіл академічного вокального співу в консерваторських осередках Києва, Харкова, Одеси, Львова, а також близьких до них шкіл Миколаєва, Полтави, Рівного, Донецьку; визначити в контексті диспозиції «Схід–Захід» чинники та регулятивні механізми, що спонукають до створення ансамблів, шоу-груп, естрадних угруповувань.

Аналіз літератури з проблеми, починаючи з філософських, загально-естетичних, культурологічних розвідок до конкретних мистецтвознавчих розробок обраної проблематики, свідчить про розмаїття підходів та інтерпретацій щодо музичної, вокальної культури та вокальної школи.

Зокрема авторка зверталася до праць Т. В. Адорно, Е. Є. Алексєєва, В. Г. Антонюк, Б. В. Асаф'єва, М. М. Бахтіна, С. Д. Безклубенка, Т. П. Булат, Н. О. Герасимової-Персидської, Б. В. Дименка, А. І. Іваницького, Л. О. Кияновської, О. В. Козаренка, Ф. М. Колесси, І. А. Котляревського, О. Ф. Лосєва, В. В. Медушевського, О. І. Мурзіної, Є. К. Орлової, М. В. Поповича, О. Потебні та ін.

Так, виникає проблема ідентифікації поняття «школа». Українська вокальна школа в її регіональних ознак, що пов'язані з консерваторською діяльністю, а також інших інституцій школи як феномена культури свідчить про поліструктурність цього поняття. Отже проблема визначення вокальної школи пов'язана з проблемою визначення музичної культури України. Утім, визначення поняття «музична культура України» продукує ще одну номінацію – «вокальна культура України». Зазначимо, що феномен вокальної школи вписується в простір вокальної та музичної культури, стає одним із принципів інституалізації саме вокальної культури, а також музичної культури України.

Вокалізм (фоноцентризм, за Ф. де Соссюром) є одною із висхідних ознак музичної культури [6, 18]. При всіх змінах, які відбулися в музичному просторі ХХ століття, зокрема в просторі української культури, саме вокальна школа і вокальні модальності музичної культури залишаються найбільш усталеними. Вони менш всього потерпають від тих трансформацій, що обумовлені культурою постмодерну. Звичайно, що змінюється артикуляція, модальності звукових артефактів. З набуттям цифрових технологій голос може легко трансформуватися, але все це здійснюється до певної межі. Так, говорять про «живий звук», або про справжню ідентичність звуку, яка відповідає тому чи іншому виміру вокального співу.

Проблема вокальної школи або вокальних шкіл України як розмаїття вокальних модальностей співу пов'язана з генезою, походженням і формуванням самих принципів інституалізації школи. Передусім, потрібно зазначити, що поняття «школа» походить від того, що це є засіб навчання. Це певна інституція, яка здійснює навчання вокальному співу. Тут саме відбувається педагогічна діяльність. Це можуть бути гуртки, училища, консерваторії або будь-які інші інституції, але – це певні учбові заклади. Проте можна говорити про поняття «школа» в більш широкому розумінні як інституцію культури, що утворюється на нерегламентованих засадах реалізації педагогічної діяльності.

Так, навчання відбувається не шляхом передачі інформації від тих, хто навчає, до тих, хто навчається, а шляхом приєднання до кола виконавців, де фактично існує ще первинний синкретизм, неподільна цілісність виконавців і слухачів. Це та пісенно-міфологічна традиція, пісенно-міфологічне коло, яке зараз існує на підставах аматорської діяльності. Ця традиція згодом трансформується в простір аматорських, салонних, гуртових (хорових) і інших інституцій, які позбавлені формальних ознак

учбового закладу, але в просторі культури набувають визначення вокальних шкіл, бо несуть в собі певний культурний комплекс, який не засвідчується дипломами, адже надає можливість мати освіту. Освіта відбувається в контексті синкретично-гуртових засобів навчання.

Виконання для себе, виконання для інших, виконання для того, хто визначається як абсолют (це може бути Бог, інша людина) є певна містерія, літургія, засіб причащення до абсолюту, певна цілісність профанного і сакрального простору, яка поєднує людину з сакральним виміром культури. Так, школа визначається як інституція культури, як заклад, як формалізована структура. Ці два великих обшири автентично описують поняття «школа».

Якщо йдеться про вокальну школу України як культурно-історичну цілісність, то не варто всі ці аспекти розводити, скоріше, є сенс говорити, що вони завжди доповнювали один одного. Так, тяжіння до консерваторської освіти із аматорських гуртків, шкіл, як і зворотне тяжіння консерваторської школи до теплоти, душевності салонних вечорів, є та загальна культурна настанова, що характеризує поняття «школа». Здається, що у вокальній школі України був домінуючим саме рух з академічних кіл до теплоти домашньої оселі.

Якщо йдеться про культурно-генетичні принципи інституалізації української вокальної школи, то можна зазначити декілька рівнів її формування. Це, передусім, пісенно-фольклорний рівень існування вокальних модальностей в музичній культурі України, коли виникають певні інституції культури. Це той гуртовий, синкретичний спосіб побутування вокалу, який здійснюється на підставі нерозподільної цілісності виконавців і слухачів. Можна вважати, що цей рівень є протошколою вокалу, за В. Г. Антонюк [1, 25]. Можна говорити, що це «колиска» навчання вокального співу, як вважає А. І. Іваницький [2, 36]. Проте «фольклоризм» згодом починає конкурувати з академічним співом.

Якщо говорити про народний спів і про модальності народного співу, то він є протилежний академічному співу. Так, дуже важко перевчити людину, яка сформувалася в просторі народного співу, на професійно зазначений (академічний) спів. Проте в рамках культури не варто загострювати ці протиріччя. Вони існують, але саме в контексті шкільної традиції.

Поруч з простором пісенно-фольклорної вокальної школи створюється сакральне спрямування вокальних шкіл України, яке почалося ще з вокалізації літургійного простору, формування церковних вокальних традицій. Так, багато інституцій, які виникли на Україні, зокрема, в м. Глухові стають осередками церковного «вченого» співу. Глухівська музична школа (академія) була заснована 24 серпня 1730 р., Перша військова музична академія, що існувала упродовж 1786–1792 р., була заснована у м. Кременчуці. Сакральний спів надав духовний подих формуванню вокалізму, який завжди існував в Україні як соборна цілісність, єдність християнського зразка, що утворює образ єднання людини і абсолюту.

Варто говорити про більш специфіковані форми вокального співу – оперні, салонні, ансамблеві синтети, що виникають на Україні як в просторі приватного музикування, так і державних установ. Оперний спів демонструє широкі зв'язки оперних виконавців з провідними європейськими школами – римською, празькою, віденською тощо. Відбувалося також навчання українських співаків у європейських школах, як і зворотний вплив їх діяльності на своїх вчителів.

Салонний тип вокального співу існує в різних контекстах. Це камерний простір домашнього музикування, де відтворюється новітній синкретизм єднання виконавців та слухачів. Салонний тип вокалізму більше характерний для дворянських вокальних

шкіл, здійснювався переважно кріпосними селянами, які також склали акторські театральні трупи. Кріпосні театри, вокальні ансамблі виникали неформально як традиція салонного музикування та театру.

Однак утворювалися угруповування салонного типу в урбанізованому середовищі, що виникали на громадських засадах. Все одно – це був певний салонний, камерний простір. Згодом виникають ансамблі, що вільно пересуваються від міста до міста, ведуть концертну діяльність. Це більш інституалізовані гурти, які починають своє самочинне життя. Отже, ці інституції, з одного боку, ще близькі до етнокультури, а, з іншого, – вписуються в урбанізований міський фольклор. Ансамблі переутворюються в «асамбляжи» (складні угруповування, що поєднували виконавську, менеджерську та продюсерську діяльність), які вже мають свою статуру, образ, імідж. Так, зараз ми вже не сплутаємо групу «ВВ» і «Брати Блюзу», бо це зовсім різні особистості, хоча їх поєднує те, що вони є ті ж самі асамбляжи, що існують як «вторинні моделюючі системи», за Ю. М. Лотманом [5, 13]. Виникають неформальні вокальні школи, їм вже багато наслідують, вони мають «неформальних» учнів. Існує певна трансформація досвіду вокальної діяльності. Так, продукція, що виходить в світ у вигляді дисків, спонукає до наслідування. Вже багато інших гуртів співають «під» «ВВ».

Йдеться про той неформальний шлях наслідування, якій можна визначити як своєрідну вокальну школу. Важливо зазначити, що культурно-генетичні принципи інституалізації вокальної школи пов'язані з протошкільним, пісенно-міфологічним засобом гуртового (хорового) вокалізму. Згодом інституалізація вокального співу має сакральну-літургійну доміную, а потім трансформується в оперні, салонні, ансамблеві форми вокального співу.

Можна також позначити і інші чинники інституалізації вокальних шкіл України. Це культурно-регіональні детермінанти. Так, зокрема, можна вважати, що Україна теж є певним регіоном в світовому просторі, визначає свою вокальну школу на відміну від російської, угорської, віденської та ін. В українській вокальній школі існують свої регіональні центри, які утворюються згідно того чи іншого вокально означеного чиннику. Так, наприклад, кобзарська вокальна школа історично склалася на території київської, полтавської та полтавської губерній. Ці школи відрізняються як за манерою гри, так і манерою співу [4,75]. Вокальна культура України буде не повною без розуміння ознак кобзарських осередків (кошив), їх репертуару. Це переважно думи, які співали сліпі кобзарі.

Кобзарський спів – це вже цехова інституція, яка утворює феномен української вокальної школи як героїчний епос, мелос українського народу. Тобто етнокультурологічні виміри вокальної школи України несуть в собі величезний досвід кобзарського мистецтва. Кобзарські вокальні школи формуються в козацькі часи і відбивають епіку виборювання незалежності українського духу. Саме в думі відбивається душа і дух народу.

Важливо також зазначити, що формування шкіл оперного співу в консерваторських центрах України (Київ, Харків, Одеса, Львів) було зазначено згори – створенням консерваторій, які виникають приблизно в один час – в 1913 р., хоча і не завжди мають назву консерваторії. Саме консерваторії дають можливість перманентної музичної освіти, яка відбувається на підставах залучення всього культурного потенціалу вокального навчання.

Консерваторські школи завершують процес структурування вокальних шкіл на підставах професійно удосконаленого досвіду. Проте це досвід академічного співу, що є протилежним пісенно-фольклорному. Це досвід виховання саме оперних співаків.

Поруч з консерваторіями існували навчальні центри, які не мали статусу консерваторії, але тяжили до професійних шкіл академічного співу, бо мали свої театри. Це м. Миколаїв, Полтава, Рівне, Донецьк. Тут були створені вокальні школи, які не визначалися як консерваторії, адже фактично виконували їх функцію. Тому виключати їх за межі академічного співу немає ніяких підстав.

Таким чином, регіональний принцип інституалізації вокальних шкіл України є ситуативно-функціональним. Знов-таки, феномен школи визначається не формально, а тими персоналіями, які здійснювали навчання вокальному співу. Звичайно, є сенс говорити про диспозицію «Схід–Захід» в вокально-естрадному просторі постмодерного типу. Проте поняття «естрада» вже не охоплює цей простір. Естрада як масове виконання пісень для широкого загалу – це реальність 60–70 р. ХХ ст. Жанр пісні трансформується в шоу. Групи виконавців перетворюються в потужні агломерації, що асоціюються з зовсім не камерним простором. Це величезні стадіони, площі, «розсіяний натовп» перед телеекраном. Масові шоу-вокалізми існують як певні бренди, іміджі, що створюють образ масової вокальної культури.

Можна підсумувати, що актуальність розуміння української вокальної школи як культурно-історичної цілісності несе в собі культурно-генетичні та культурно-регіональні принципи інституалізації, які корелюють з педагогічно-дидактичними аспектами вокальної діяльності. Саме дидактичні аспекти свідчать про певний тип інтонування, правдивість інтонації та музикування в цілому. На протязі останнього століття відбувалися надзвичайні міграційні трансформації вокальних форм, що пов'язано з тоталітарною культурою та уніфікацію вокальної культури, як і музичної культури взагалі.

Згодом сформувався простір конкуруючих вокальних практик, які визначаються діяльністю регіональних шкіл, ансамблів, зрештою, – модою. Практики вокальної культури орієнтовані на пісенно-фольклорну обрядовість (найвідомішим є гурт Ніни Матвієнко). Не менш поширеною є практика сакрального хорового співу в новітніх модифікаціях світського виконання (назвемо лише ім'я Л. Дичко та В. Степурка). Також стають надзвичайно диференційованими практики академічного співу (Л. Забіляста, С. Міршніченко, Є. Колесник, С. Кисла, В. Антонюк та ін).

Всі ці конотації вокальних модальностей музичної культури потрібно осмислити в межах певного інтегративного підходу. Таким підходом є, за визначенням багатьох теоретиків вокальної культури, саме семіотичний засіб інтерпретації. Цей підхід плідно розробляють відносно музичної культури С. Шип, О. Козаренко, В. Антонюк та ін [7,12;3,43;1,22]. Ці автори намагаються інтерпретувати музичну і вокальну культуру в контексті вторинних моделюючих систем. Так, повернення «народних виконавців» к простір академічного співу – це нова (вторинна) хвиля музикування, яка має вже свій досвід адаптації пісенної фольклорності до професійно зазначених норм вокалу. Так, в КНУКіМ і інших інститутах надається фахова освіта «народного виконавця».

Можна стверджувати, що професійну, аматорську та етнокультурну реальності вокальних шкіл не можна розводити і відокремлювати одну від одної. Так, відомий гурт «ВВ» – це переважно аматори, які не мають професійної освіти, адже вони впливають на вокальні школи професійних виконавців. Багато людей, що закінчили консерваторію, професійно виконують народні пісні, а їх професіоналізм не визначається саме як академічний спів. Бо вони вписуються в контекст фольклорного вокалізму України.

Можна зазначити, що саме вторинна моделююча система стає засобом інтерпретації того симбіозу, що відбувається в сучасній вокальній культурі України. Сучасна вокальна культура України, вокальна школа, або вокальні школи – це певна

«вторинна моделююча система», де є первинна мова (мова пісенно-фольклорного синкретизму, сакральна-літургійної події, салонного музикування тощо) та вторинна мова, що є інтерпретацією протовокального синкретизму. Головне зрозуміти, що сучасна вокальна школа має ознаки постмодерної культури, де інтерпретації піддається вже навіть досвід тоталітарної музичної культури (С. Прокоф'єв, Д. Шостакович та ін), якій, незважаючи на ідеологічні догми, був високоестетичним та індивідуальним за типом виконання.

В чому полягає особливість української вокальної культури та вокальної школи на відміну від всіх інших? Здається, що для України завжди був характерним камерний спів. Сама камерність вокальної модальності несе в собі межовість, близький простір єднання з світом навпамацькі, на дотик, як в думі, несе єднання в близькому осередку, і разом – великий простір степу, неба, великі обрії світу, які традиційно пов'язуються з українським бароко.

Це загальні констатації, адже вони дають достатньо багато, щоб зрозуміти, що українська вокальна школа є певний оксюморон – «камерний монументалізм», що характеризує всі образи слова у музичному просторі. Слово, яке звучить як музика, і є вокал. Слово несе в собі первинну креативність християнського світу. Ця глибинна інтуїція ще середньовічного зразка ніколи не покидала вокальну культуру України. Ця інтуїція була зазначена як сакральна модальність вокальної культури православного зразка, що досягла верхівки в школах сакрального співу України. Розмаїття вокальних шкіл лише свідчить про культурно-історичну цілісність вокальної школи України.

Вокальний простір музикування є нескінченним, адже в рамках певної школи він має свої ознаки. Ці ознаки ми намагаємося експлікувати саме в контексті інституалізації вокальних шкіл. Так, в наше завдання не входить аналіз дидактичних систем, систем специфічної музичної рефлексії тої чи іншої вокальної школи, або механізмами самоздійснення форм та жанрів вокальних шкіл. Наше завдання – визначити механізми формування культурної цілісності української вокальної школи в просторі культурно-генетичних детермінант та певного розмаїття регіональних шкіл.

Отже, комплексне дослідження феномена української вокальної школи в її синхронному вимірі (як певне розмаїття регіональних шкіл або синкретизмів культурно-генетичного простору, починаючи з пісенно-міфологічної традиції до постмодерних форм симультанного мас-медійного простору) та діахронному аспекті (як культурно-генетична типологія інституалізації модальностей вокальної культури України) свідчить про універсальність цього поняття. Українська вокальна школа є загальнокультурним явищем світового масштабу.

Гене́за та еволю́ція вокальних шкіл України утворюють одну велику вокальну школу України. Єднання множинності та монізму вокальних модальностей вокальної культури України продукує той образ вокальної культури, якій можна позначити як поліфонічний. Важливо, що пісенно-фольклорні реалії вокальної культури впливають на дидактичний та професійно-репрезентативний образ школи. Українська вокальна школа є найбільш традиціоналістською в європейському просторі музикування.

Важливим є сакральне спрямування вокальних інтерпретацій виконавського матеріалу. Величезний розквіт хорів, починаючи від камерних до репрезентативно-академічних, зокрема сакральний досвід хорового співу, який здійснюється в світському просторі, є прикметою нашого часу. Адже відбувається і трансформація сакральних архетипів церковного співу, що неоднозначно сприймається православною церквою.

Оперні, салонні, ансамблеві синтези, які здійснюються як чинники інституалізації вокальних шкіл України, дають можливість підживлювання вокального простору як

цілісності вокальної культури України. Величезний доробок регіональних вокальних шкіл України генерується в контексті глобалізації культури як міжжанровий та полісистемний синтез.

Список використаної літератури:

1. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа / В. Г. Антонюк. – Київ: Українська ідея, 2001.
2. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість / А. І. Іваницький. – К.: Музична Україна, 1990.
3. Козаренко О. В. Феномен української національної музичної мови / О. В. Козаренко. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка у Львові, 2000.
4. Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум/ Ф. М. Колесса. – Київ: Наукова думка, 1969.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста/ Ю. М. Лотман. – Москва: Искусство, 1970.
6. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию/ Ф. де Соссюр. – Москва: Прогресс, 1977.
7. Шип С. В. Знакова функція та мовна організація музичного мовлення: автореф. дис. докт. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 / Сергій Васильович Шип; Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського, 2002. – 42 с.
Стаття надійшла до редакції 5.04.2015

J. V. Maslova

EVOLUTION OF VOCAL SCHOOLS OF UKRAINE

Copulas of genesis and evolution of vocal schools of Ukraine are defined in the article. Definitions of such notions as «vocal culture», «vocal school», «vocal schools» are analyzed.

It is determined that the genesis and evolution of vocal schools in Ukraine create one of the greatest vocal schools in Ukraine. Unity of multiplicity and monism of descriptions of vocal culture of Ukraine is created by that appearance of vocal culture, which can be designated as polyphonic. Research work-up is devoted to the issues of the day of Forming of vocal schools of Ukraine in the context of folk-song tradition, musical salon, opera synthesis, stage, and pop-culture.

It is noted that Ukraine is a certain region in the world which qualifies its vocal school in contrast to Russian, Hungarian and Viennese etc. In Ukrainian vocal school there are regional centers which are formed according to this or that factor. For example, kobza vocal school which historically was formulated on the territory of Kyiv and Poltava provinces. These schools differ in manner of playing as well as in manner of singing.

It is stated that formation of opera singing in conservatoire centers of Ukraine (Kyiv, Kharkiv, Odessa, Lviv) will be organized from above – organization of conservatoires, which appear approximately at one time (1913), though not always have the name conservatoire. Namely conservatoires give the possibility of permanent musical education which is based on the grounds of involvement of all cultural potential of vocal education.

Opera, salon, ensemble synthesis, which are implemented as factors of institutionalization of vocal schools of Ukraine, gives the possibility of nourishment of vocal space as an integral part of vocal culture. A great groundwork of regional vocal schools of Ukraine generates in the context of culture globalization as inner genre and polysystemic synthesis.

Key words: *genesis, evolution, vocal school, vocal culture, vocal modality*